

Daniel Wojtczak  
Uniwersytet Śląski w Katowicach  
Wydział Prawa i Administracji

## **ZNACZENIE KONDYCJI SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO DLA PRZESTRZEGANIA WOLNOŚCI I PRAW JEDNOSTKI**

Udział Polaków w życiu politycznym i społecznym stał się przedmiotem wielu badań i analiz, wywołując ożywioną dyskusję zarówno wśród naukowców, jak i polityków. Zainteresowanie tym tematem wynika z przekonania, że warunkiem pomyślnego funkcjonowania demokratycznego państwa jest wysoki poziom partycypacji obywatelskiej, a wskaźniki społecznego zaangażowania świadczą o kondycji systemu politycznego i poziomie jego społecznej legitymacji<sup>1</sup>.

Celem mojego artykułu jest zdiagnozowanie kondycji obecnego społeczeństwa obywatelskiego oraz jej wpływu na przestrzeganie wolności i praw jednostki. Analizie poddano możliwości oddziaływania społeczeństwa obywatelskiego na decyzje władz w zakresie tworzenia i zmian polityki społeczno-ekonomicznej zarówno na poziomie krajowym, jak i lokalnym. Opracowanie to ma charakter sygnalizacyjny i jest próbą zwrócenia uwagi na aktywność społeczeństwa obywatelskiego w sferze politycznej i społecznej.

### **1. Zagadnienia ogólne**

Jednym z podstawowych wymiarów nowożytnych i współczesnych ujęć społeczeństwa obywatelskiego jest oddzielenie go od państwa. Społeczeństwo obywatelskie powinno stanowić niezależną od państwa strefę samoorganizacji społecznej, której państwo powinno zapewnić ochronę, wyznaczając jej odpowiednie ramy prawne. Takie ujęcie można jednakże rozszerzyć, posługując się pojęciem obywatelstwa, opisującym relację obywatel–państwo w kategoriach praw i obowiązków. Mimo to, iż teoria obywatelstwa nie jest częścią teorii społeczeństwa obywatelskiego, to niemniej jednak w wielu aspektach pojęcia te się zazębiają. Społeczeństwo obywatelskie jest niejako sferą pośrednią między jednostką a państwem, w której niejako dochodzi się do obywatelskości przez edukację, zaangażowanie w życiu stowarzyszeniowym, dyskusję o sprawach wspólnych w sferze publicznej czy wreszcie praktykowanie obywatelskich cnót, w tym przede wszystkim cnoty odpowiedzialności. Choć wynikające ze statusu obywatelstwa prawo do udziału w życiu politycznym w sposób bezpośredni

---

1 Z. Kinowska, *Kondycja społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, Biuro Analiz Sejmowych, Infos nr 22 (136), 06 grudnia 2012 r., s. 1.

ni czy też pośredni (do wybierania i bycia wybieranym) realizuje się na szczeblu państwa, to istnieje wiele niższych szczebli uczestnictwa obywateli, takich jak chociażby uczestnictwo w lokalnych samorządach i organizacjach dostępnych na poziomie społeczeństwa obywatelskiego<sup>2</sup>.

Wspólnota polityczna, którą tworzą państwo i społeczeństwo obywatelskie, jest wolna, gdy jest rządzona demokratycznie. Obywatele są pełnoprawnymi członkami wspólnoty, ponieważ w jednakowym stopniu decydują, jeżeli nie bezpośrednio, to pośrednio przez wybór swoich przedstawicieli i instytucję opinii publicznej, o sprawach zbiorowości. Z takim statusem obywatelstwa wiążą się nie tylko uprawnienia, lecz także obowiązki i odpowiedzialność po stronie obywateli. Z kolei rola państwa polega na tym, by stwarzać jak najwięcej okazji do uczestnictwa i praktykowania odpowiedzialności<sup>3</sup>.

Według prof. Andrzeja Zolla, byłego Rzecznika Praw Obywatelskich – społeczeństwo obywatelskie powinno skupiać się nad aktywnością dla dobra wspólnego. Istnienie oraz działanie organizacji społecznych jest jedną z najważniejszych przesłanek dla pojawienia się społeczeństwa obywatelskiego. Swoistą wartością dodaną, jaką wnoszą organizacje pozarządowe, jest wypełnianie przez te podmioty szeregu ważnych dla właściwego działania społeczeństwa obywatelskiego funkcji<sup>4</sup>.

Obecnie społeczeństwo obywatelskie to takie społeczeństwo, w którym jednostki poprzez swoje aktywne działanie w sferze publicznej starają się realizować swoje cele. Przykładem tego są związki zawodowe, które uczestniczą w kształtowaniu i wyrażaniu opinii publicznej, starają się wypełniać przestrzeń między izolowaną jednostką – pracownikiem, a państwem czy pracodawcą<sup>5</sup>.

Niewątpliwie cechą społeczeństwa obywatelskiego jest powszechność postawy zaufania do demokratycznych instytucji politycznych, związanych z władzą ustawodawczą (parlament), władzą wykonawczą (biurokracja, rząd, policja, wojsko) i władzą sądowniczą (trybunał konstytucyjny, niezawisłe sądy, prokuratura), ale także do partii politycznych<sup>6</sup>.

Decentralizacja i uspołecznienie władzy jest podstawowym warunkiem partycypacji politycznej i realizacji interesu ekonomicznego społeczeństwa obywatelskiego<sup>7</sup>.

Chcąc rozpocząć rozważania na temat kondycji społeczeństwa obywatelskiego, należałoby się zastanowić, co rozumiemy pod pojęciem: świadomość i aktywność obywatelska. Jest to o tyle istotne, że obydwie te pojęcia decydują o tym, czy i w jakim stopniu dane państwo jest obywatelskim<sup>8</sup>.

Obecnie daje się zauważyć, że niektóre osoby nie są świadome swoich praw,

---

2 D. Pietrzyk-Reeves, *Idea społeczeństwa obywatelskiego. Współczesna debata i jej źródła*, Wrocław 2004, s. 305–306.

3 *Ibidem*, s. 306.

4 Wykład dla studentów UJ zorganizowany przez Wspólnotę Akademicką Jezuitów w lutym 2004 r.

5 B. Jagusiak, *Związki zawodowe jako aktywizator społeczny*, [w:] *Spółeczeństwo obywatelskie w procesie integracji europejskiej*, red. M. Witkowska, Warszawa 2009, s. 210.

6 W. Bokajło, *Spółeczeństwo obywatelskie: sfera publiczna jako problem teorii demokracji*, [w:] *Spółeczeństwo obywatelskie*, red. W. Bokajło, K. Dziubka, Wrocław 2001, s. 67.

7 *Ibidem*, s. 69.

8 B. Cieniawa, *The Condition of Civil Society in Poland. Stereotypes – Identification – Identity*, <http://www.apz.org.pl>.

a tym bardziej obowiązków, które na nie nakłada Konstytucja. Każdy powinien sam odpowiedzieć sobie na pytanie, jak ocenia swoją świadomość obywatelską. Wysoki poziom owej świadomości, wyzwała potrzebę aktywności społecznej, która przejawia się m.in. w zaangażowaniu w życie lokalnej społeczności i budowaniu relacji społecznych, w oparciu o to co łączy, a nie o to, co dzieli. I tu nasuwa się kolejne pytanie: o jakie wartości walczą dziś obywatele?

Można zauważyć, że część osób walczy o to, aby prawa obywatelskie były przestrzegane, zwłaszcza podstawowe prawa i wolności obywatelskie, równość każdego człowieka wobec prawa, równe traktowanie mężczyzn i kobiet, prawna ochrona życia, gwarancja zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy, ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego, wolność słowa, nietykalność i wolność osobista, bezpieczne i higieniczne warunki pracy. Osoby te często same rygorystycznie przestrzegają prawa i wymagają tego od innych.

Część Polaków i Polek walczy o to, aby zgodnie z zapisami Konstytucji obowiązki obywatelskie były respektowane, prawo przestrzegane, a nie nadużywane. Zależy im na tym, aby wszyscy obywatele i obywatelki troszczyli się o wspólne dobro, ponosili ciężary świadczeń publicznych, w tym określonych w ustawie podatków, dbali o stan środowiska i przyjmowali odpowiedzialność za własny wpływ na jego pogorszenie.

Natomiast aktywność obywatelska przekłada się na udział w życiu społeczności lokalnych, organizacji pozarządowych oraz na przykład udziału w wyborach. W szerszym sensie aktywność obywatelska dotyczy również innych kwestii, tj. religii, udziału w wyborach na szczeblu lokalnym i ogólnokrajowym.

Jedną z najpełniejszych definicji aktywności obywatelskiej przedstawiła australijska narodowa agencja statystyczna (*Australian Bureau of Statistic*). Według niej aktywność obywatelska to realizowanie działań odzwierciedlających interesy i zaangażowanie w rządzenie oraz demokrację, takie jak członkostwo w partiach politycznych i związkach zawodowych (stowarzyszeniach zawodowych), pełnienie funkcji w klubach i stowarzyszeniach, kontaktowanie się z parlamentarzystami oraz uczęszczanie na zebrania i konsultacje społeczne<sup>9</sup>.

Uwypuklanie aspektu aktywności obywatelskiej jako głównego wymiaru kapitału społecznego jest charakterystyczne dla podejścia instytucjonalnego. Zarówno społeczeństwo obywatelskie, jak i jego zaangażowanie stanowią produkt politycznego, prawnego i instytucjonalnego środowiska, a potencjał grup społecznych do współpracy i osiągnięcia kolektywnych celów zależy od jakości instytucji formalnych, regulujących działalność tych grup<sup>10</sup>.

Konsekwentnie od wielu lat są podejmowane działania zmierzające do budowania społeczeństwa obywatelskiego. Jednymi z najważniejszych jego elementów jest zgodne z prawem działanie władz oraz funkcjonowanie instytucji, gwarantujących przestrzeganie wolności i praw obywatelskich.

Istnieje bardzo wiele możliwości dobrowolnego i świadomego wpływu jednostek

9 *Measuring Social Capital. An Australian Framework and Indicators*, Australian Bureau of Statistic, Canberra 2004, s. 50.

10 T. Kaźmierczak, *Kapitał społeczny a rozwój społeczno-ekonomiczny – przegląd podejść*, [w:] *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, red. T. Kaźmierczak, M. Rymsza, Warszawa 2007, s. 60.

na sprawy społeczne za pośrednictwem różnego rodzaju organizacji<sup>11</sup>. Zdaniem Zofii Kinowskiej można wyróżnić dwa obszary partycypacji obywatelskiej. Pierwszy z nich obejmuje udział w życiu politycznym – korzystanie z prawa wyborczego (bierne lub czynne), działalność na rzecz partii politycznych oraz sprawowanie funkcji politycznych. Druga płaszczyzna dotyczy aktywności społecznej i może ona przybierać różne formy – od sporadycznego podejmowania pracy społecznej na rzecz innych (swojego środowiska, Kościoła, osiedla, wsi lub miasta) po bardziej sformalizowane działania w organizacjach obywatelskich (tj. zrzeszenia, fundacje, stowarzyszenia)<sup>12</sup>.

Z tego względu organizacje non profit zarówno dzięki niskim kosztom (praca wolontariuszy) oraz dzięki zasilaniu finansowemu darczyńców, kierujących się chęcią pomocy w specjalnej działalności na rzecz specjalnych klientów, ale przede wszystkim dzięki zasilaniu finansowemu ze strony państwa, mogą skompensować zawodność rynku i państwa na rozwijającym się rynku usług społecznych<sup>13</sup>.

Należy przyjąć, że decydującym przejawem demokratycznego społeczeństwa obywatelskiego jest aktywność obywateli w sferze publicznej, oparta na prawach obywatelskich, politycznych i społecznych, a także instytucjach solidaryzmu społecznego, stanowiących odpowiedź na wyzwania, jakie niosą ze sobą przemiany ekonomiczne i społeczne oraz wydarzenia polityczne<sup>14</sup>.

## 2. Polityczna aktywność społeczeństwa obywatelskiego

Występujące w każdej gospodarce i społeczeństwie struktury, które tworzą system norm i reguł działania ich podmiotów, obejmują porządek prawny i jego składniki oraz zwyczaje, konwenanse i nakazy moralne. Obok takiego systemu instytucjonalnego wyróżnia się organizacje, czyli zespoły jednostek, które są związane wspólnymi celami<sup>15</sup>. Zalicza się do nich podmioty o charakterze politycznym (partie polityczne, parlament, związki zawodowe), gospodarczym (przedsiębiorstwa, związki zawodowe, spółdzielnie), społecznym (Kościoły, kluby, związki sportowe) i edukacyjnym (szkoły i ośrodki doskonalenia zawodowego)<sup>16</sup>.

Po przemianach ustrojowych w 1989 r. Polacy masowo wycofali się ze sfery polityki, na co wskazują zdecydowanie niższe w porównaniu do państw postkomunistycznych wskaźniki frekwencji oraz absencja wyborcza. W wyborach parlamentarnych 4 czerwca 1989 r. wzięło udział 62,7% uprawnionych, jednak nigdy więcej nie udało się osiągnąć podobnego wyniku. Warto przypomnieć, że głosowanie w wyborach jest nie tylko przywilejem, ale swego rodzaju obowiązkiem każdego obywatela. Mimo to, iż może nam się wydawać, że nasz pojedynczy głos jest mało istotny, to jednak osta-

11 S. Bożyk, A. Jackiewicz, G. Kryszewski, J. Matwiejuk, A. Olechno, K. Prokop, *Prawo konstytucyjne*, red. M. Grzybowski, Białystok 2008, s. 78.

12 Z. Kinowska, *op. cit.*, s. 1.

13 J. Blicharz, *Administracja publiczna i społeczeństwo obywatelskie w państwie prawa*, Wrocław 2012, s. 78.

14 *Ibidem*, s. 24.

15 W. Stypułkowski, *Aktywność obywatelska – pojęcie, pomiar i jej wpływ na rozwój regionalny*, „Zeszyty Naukowe WSEI”, seria: *Ekonomia*, 5(2/2012), s. 164.

16 E. Gruszevska, *Instytucjonalne uwarunkowania wzrostu gospodarczego*, „Optimum – Studia Ekonomiczne” 2004, nr 1, s. 27.

teczny wynik wyborów jest na tyle znaczący dla jakości naszego życia i możliwości rozwoju kraju, że świadoma rezygnacja z głosowania jest dowodem naszej nieodpowiedzialności. Absencja wyborcza nie może być w żaden sposób usprawiedliwiana apolitycznością, niechęcią angażowania się w politykę czy nieufnością wobec polityków. To, jacy politycy zostaną wybrani, zależy jedynie od głosujących, czyli od nas samych.

Wydarzenia ostatnich lat wskazują na to, iż odradza się świadomość obywatelska, która skłania jednostki do podejmowania działań na rzecz wspólnoty. Wynikiem tego stanu rzeczy jest niewątpliwie coraz szersza edukacja w tym zakresie, jak i pojęcie, że możliwa jest nie tylko kontrola, ale i wpływ na decyzje podejmowane przez władze. Wzrost w ostatnim czasie ilości wniosków o referendum w sprawie odwołania władz lokalnych, wskazuje na zaangażowanie jednostek, tworzących grupy, komitety czy organizacje, których celem jest czynne uczestnictwo w życiu politycznym.

Kolejnym przykładem partycypacji społeczeństwa w sferze polityki jest zaangażowanie w działalność partii politycznych i organizacji społeczno-politycznych. Obniżający się status „zawodowych polityków” sprawia, że Polacy nielicznie głosują w wyborach i stosunkowo rzadko korzystają z biernego prawa wyborczego. Tego rodzaju działania skutecznie blokują rozwój demokracji przedstawicielskiej, która zakłada przecież, że obywatele powierzają swoje sprawy wybranym przedstawicielom, a to wymaga zaufania.

Z punktu widzenia ochrony praw i wolności istotna jest przede wszystkim możliwość wpływu członków partii politycznych na życie polityczne i udział w życiu publicznym, głównie w ramach działalności w strukturach parlamentarnych.

Niezmiernie ważną kwestią dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego jest zagwarantowana w art. 54 Konstytucji wolność wypowiedzi. Zgodnie z tym przepisem, każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz prawo do uzyskania informacji, jak i ich rozpowszechniania.

Wolność wypowiedzi powinna podlegać szczególnej ochronie prawnej, gwarantując społeczeństwu możliwość sprawowania kontroli nad osobami sprawującymi władzę w jego imieniu. Wolność ta służy nie tylko samorealizacji jednostki, ale pełni niezwykle ważną funkcję w procesie sprawowania władzy. Stanowi ona konieczny warunek funkcjonowania demokracji – umożliwia publiczną debatę, poprzedzającą podejmowanie decyzji oraz świadome samookreślenie społeczeństwa w aktach władzy państwowej<sup>17</sup>.

Istotne znaczenie dla ochrony praw i wolności w tym zakresie mają szeroko pojęte środki masowego przekazu. Urzeczywistniają one konstytucyjne prawo obywateli do rzetelnego ich informowania, jawności życia publicznego oraz kontroli i krytyki społecznej<sup>18</sup>.

Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw, mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób<sup>19</sup>.

17 P. Czarny, A. Kulig, B. Naleziński, P. Sarnecki, P. Tuleja, K. Wojtyczek, *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, wyd. 4, red. P. Sarnecki, Warszawa 2002, s. 74.

18 I. Malinowska, *Ochrona praw i wolności w Polsce*, Warszawa 2009, s. 270.

19 Art. 31 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483.

### 3. Aktywność społeczna

Aktywność obywateli w sferze społecznej może przybierać różnego rodzaju formy działalności w organizacjach społecznych, albo być realizowana w sposób nieformalny poprzez incydentalne i spontaniczne podejmowanie działań na rzecz innych.

Szczególną grupę wśród organizacji pozarządowych, które angażują się w ochronę praw i wolności, stanowią stowarzyszenia i fundacje. Organizacje te w ramach odpowiednich procedur i obowiązującego w demokratycznym państwie prawa realizują swoje zadania na rzecz dobra wspólnego. Zarówno państwo, jak i osoby prywatne wspomagają finansowo organizacje w realizacji zadań statutowych. Istnieje również możliwość współpracy organizacji pozarządowych na zasadach partnerstwa i wzajemnego wspierania w działaniach<sup>20</sup>.

Upartyjnienie życia politycznego, w tym zwłaszcza samorządów terytorialnych, ma niekorzystny wpływ na podmioty społeczeństwa obywatelskiego, które współpracują z lokalnymi władzami. Finansowanie organizacji pozarządowych ze środków publicznych za pośrednictwem władz samorządowych może prowadzić do powstania niezdrowych zależności, dlatego tak ważna jest przejrzystość mechanizmów przyznawania dotacji<sup>21</sup>.

Do grupy organizacji pozarządowych zaliczyć należy również Kościoły i związki wyznaniowe, których zadaniem jest ochrona praw i wolności swoich wyznawców. Obywatele, przystępując do związku wyznaniowego, realizują swoje konstytucyjne prawo do zrzeszania się oraz wolność sumienia i religii<sup>22</sup>. Wśród związków wyznaniowych w Polsce istotne znaczenie ma Kościół rzymskokatolicki ze względu na największą liczbę wiernych. Przedmiotem zainteresowań Kościoła z punktu widzenia ochrony praw i wolności są różne grupy podmiotów, do których można zaliczyć: kobiety, osoby niepełnosprawne, osoby starsze, uchodźców oraz osoby ubogie i wykluczone społecznie<sup>23</sup>.

Do najbardziej znanych i ostatnio niezbyt dobrze postrzeganych podmiotów społeczeństwa obywatelskiego zaliczyć możemy bez wątpienia związki zawodowe. To właśnie one zajmują szczególne miejsce wśród organizacji, których celem jest ochrona praw i interesów pracowniczych. Związki zawodowe zostały wyposażone w szereg uprawnień, umożliwiających im wywieranie istotnego i znaczącego wpływu na decyzje władz poprzez opiniowanie projektów ustaw, dotyczących praw pracowniczych. Na poziomie zakładu pracy związki zawodowe reprezentują pracowników w rokowaniach (sporach zbiorowych), negocjują warunki pracy i płacy, mogą również być organizatorem protestów i strajków pracowniczych.

Coraz częściej organizowane przez centrale związkowe zgromadzenia i manifestacje, będące formą wyrażenia poglądów (najczęściej niezadowolenia), mają na celu uświadomienie władzom konieczność dokonania zmian w polityce społeczno-ekonomicznej kraju.

20 I. Malinowska, *op. cit.*, s. 255.

21 P. Borowiec, *Główne przeszkody w realizacji idei społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] *Czas społeczeństwa obywatelskiego: między teorią a praktyką*, red. B. Krauz-Mozer, P. Borowiec, Kraków 2006, s. 148.

22 I. Malinowska, *op. cit.*, s. 260.

23 *Ibidem*, s. 264-265.

Kolejną grupą organizacji, które mają bezpośredni wpływ na przestrzeganie wolności i praw jednostki, są samorządy zawodowe. Działając w ich strukturach, komisje dyscyplinarne chronią zarówno członków samorządu zawodowego, jak i osoby trzecie przed naruszeniami etyki zawodowej przez przedstawicieli danego zawodu. Przynależność do wielu z tych stowarzyszeń zawodowych nie jest jednak dobrowolna, lecz obowiązkowa. Do zadań tych samorządów należą: tworzenie korzystnych warunków do wykonywania zawodu, doskonalenie zawodowe, krzewienie zasad etyki zawodowej oraz dbałość o ich przestrzeganie<sup>24</sup>.

#### 4. Wnioski

Przejawy aktywnej postawy obywatelskiej w Polsce obecnie przedstawiają się znacznie lepiej niż kilka czy kilkadziesiąt lat temu, a dzięki edukacji obywatelskiej pozostaje mieć nadzieję, że młode pokolenia będą bardziej dbały o dobro wspólne i w większym stopniu angażowały się w sprawy społeczne. Bierność społeczna jednostek wobec spraw publicznych jest w dużym stopniu marnotrawstwem tak w wymiarze społecznym, jak i indywidualnym. W skali społecznej występuje swego rodzaju deficyt obywatelskości, co często utrudnia, a wręcz uniemożliwia współpracę i wymianę społeczną, która mogłaby prowadzić do pomnażania dobra wspólnego.

Zmniejszający się wpływ państwa w sferze społecznej na rzecz decentralizacji, samorządności i instytucji pozarządowych ma ogromny wpływ na rozwój społeczeństwa obywatelskiego. Organizacje tego typu mogą być nie tylko partnerem administracji publicznej i realizować preferencje społeczne z jej pomocą, ale stać się narzędziem nierynkowej gospodarki w produkcji usług społecznych, niemożliwych do zaspokojenia poprzez rynek i legislację<sup>25</sup>.

Świadomość obywatelska naszego społeczeństwa systematycznie wzrasta. Polacy chcą mieć większy wpływ na obsadę kadrową urzędników administracji publicznej, czego przykładem są coraz częstsze zbiórki podpisów pod wnioskami o referendum w sprawie odwołania wójtów, burmistrzów czy też prezydentów miast. Działania te są coraz bardziej skuteczne, co niewątpliwie zobowiązuje władze do większej aktywności i odpowiedzialności za podejmowane decyzje.

Kondycja społeczeństwa obywatelskiego ma ogromne znaczenie nie tylko dla przestrzegania wolności i praw jednostki, ale i rozwoju demokracji. Struktury społeczeństwa obywatelskiego są przytłoczone nierównością pomiędzy społeczeństwem a państwem. Obecnie społeczeństwo obywatelskie nie stanowi równoważnego partnera dla sfery polityki i biznesu, co jest jedną z przyczyn, z którą nie radzi sobie zarówno nasze państwo, jak i społeczeństwo. Można jedynie mieć nadzieję, że obecna sytuacja gospodarcza, polityczna i społeczna w naszym kraju wyzwoli głęboką refleksję nad minionymi doświadczeniami i stanie się impulsem dla dalszego rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.

24 I. Malinowska, *op. cit.*, s. 266–267.

25 J. Blicharz, *op. cit.*, s. 79.

### **Summary**

The article attempts to diagnose the state of civil society and how it affects the observance of individual freedoms and human rights. Particular attention has been paid to the activity of citizens in the political as well as social sphere and the increasingly reduced influence of the state with simultaneously growing role of civil society organizations. We have explored the ways in which the public may exert influence over the authorities in the decision-making process with regards to developments and changes in socio-economic policies, both at national and local levels.